

فصلنامه مطالعات سیاسی
سال پنجم، شماره ۱۹، بهار ۱۳۹۲
صفحات: ۶۲-۴۵
تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۸/۱۷ : تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۱/۱۲/۷

مطالعه تأثیر جنسیت، سن و تحصیلات بر نگرش اقوام نسبت به یکدیگر (مطالعه موردی اقوام ترکمن، سیستانی و فارس، استان گلستان، ۱۳۹۱)

دکتر قربانعلی گنجی* / محمدرضا گنجی** / نادر گنجی***

چکیده

استان گلستان دارای جمعیتی است متشکل از سه قوم ترکمن، سیستانی و جمعیتی که بصورت متعارف «فارس» نامیده می‌شوند. هدف از انجام این پروژه تحقیقی بررسی میزان وفاق و اعتماد بین این سه گروه قومی است و اینکه آیا عواملی نظیر سن، جنسیت و میزان تحصیلات تأثیری بر نوع نگرش افراد یک قوم نسبت به افراد اقوام دیگر داشته است یا خیر اطلاعات مورد نظر از طریق یک پرسشنامه که توسط افراد گروه نمونه هر قوم تکمیل گردیده بود جمع‌آوری گردید. نتایج حاصله بیانگر این واقعیت است که میزان وفاق و اعتماد بین قوم ترکمن و فارس بالاترین و بین قوم ترکمن و سیستانی کمترین می‌باشد. افزایش میزان تحصیلات در بین افراد دو قوم ترکمن و فارس موجب کاهش نگرش دگرپذیری گردیده در حالی که خلاف این امر در مورد افراد قوم سیستانی صادق است. تفاوت جنسیت موجب تفاوت در نگرش دگرپذیری که از اعتبار آماری برخوردار باشد نمی‌گردد. رابطه‌ای (هر چند ضعیف) بین افزایش سن افراد اقوام و افزایش نگرش مثبت نسبت به افراد اقوام دیگر ملاحظه می‌گردد.

کلید واژه‌ها

قوم، قومیت‌گرایی، وفاق، دگرپذیری، نگرش.

ghganji@yahoo.com

* عضو هیات علمی و استادیار علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آزادشهر

** دانشجوی دکتری علوم اجتماعی، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آزادشهر

*** دبیر دبیرستان‌های آموزش و پرورش شهرستان آزادشهر

گفتار اول: کلیات تحقیق

الف) طرح مساله

استان گلستان واقع در ساحل جنوب شرقی دریاچه خزر دارای جمعیتی است که ۹۵ درصد آن را سه قوم ترکمن، سیستانی و گروه‌های متعدد و متفاوت دیگر معروف به فارس‌ها تشکیل می‌دهند. هر یک از این سه قوم به ترتیب ۳۳، ۱۶ و ۴۶ درصد از جمعیت استان را به خود اختصاص می‌دهد. قوم ترکمن مسلمان و سنی مذهبند. زنان این قوم بلااستثناء در همه اوقات رسمی و غیررسمی از پوشش سنتی ترکمنی خود استفاده می‌نمایند. ترکمن‌ها در بین خود به زبان ترکمنی تکلم کرده و مردمی تقدیرگرا هستند. در بین افراد تقدیرگرا فرهنگ احساسی در مقایسه با ادراکی از حاکمیت بیشتری برخوردار است (آلموند، ۱۹۵۶: ۴۰۹) و این امر در بین افراد قوم ترکمن صادق است. قوم سیستانی مسلمان و شیعه مذهب بوده و در بین خود از گویش سیستانی استفاده می‌کنند. اکثریت قریب به اتفاق افراد این قوم در مزارع به کشت و زرع و کارگری اشتغال دارند. شاید بتوان ادعا نمود که افراد این قوم محروم‌ترین قشر اقتصادی را در بین سه قوم مذکور تشکیل می‌دهند. گروه‌های قومی معروف به فارس‌ها یا محلی همگی مسلمان و شیعه مذهبند و دارای گویش‌های متفاوت هستند و درصد اندکی از آنها را آذری‌های ترک زبان تشکیل می‌دهند. این گروه‌های قومی (فارس‌ها) با وجودی که تنها ۴۶ درصد جمعیت استان را تشکیل می‌دهند ولی سکان اقتدار مدیریت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در این استان را در اختیار خود دارند.

سه قوم مذکور با وجود تفاوت‌های عمیق فرهنگی و اجتماعی سالیان دراز متممادی در همجواری یک دیگر از زندگی جمعی نسبتاً مسالمت‌آمیزی برخوردار بوده‌اند. این نوع زندگی مسالمت‌آمیز لزوماً می‌بایستی متکی به سطحی از وفاق بر سر اصول بنیادین زندگی جمعی باشد (شیف مند و کانوک، ۲۰۰۷؛ میشل و دیگران، ۱۹۸۴). اما پیش شرط هر سطحی از وفاق و ادغام اجتماعی شکل‌گیری میزانی از ذهنیت دگرپذیری بین افراد و گروه‌های متکثر و متنوع قومی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه است (مکریدس و بران، ۱۹۶۱؛ دویچ، ۱۹۶۶). نگرش دگرپذیری نیز خود پدیده‌ای اکتسابی، آموزشی و تربیتی، که محصول و معلول شرایط زیستی و پرورشی فرد است (پارسونز و شیلز، ۱۹۵۶). بنابراین سوالی که مطرح می‌گردد این است که کدام گروه یا قشری از جامعه و با دارا بودن چگونه ویژگی‌هایی، توان ایجاد و شکل‌دهی رفتار ذهنی دگرپذیری را می‌تواند در خود ایجاد نماید. با توجه به اینکه عوامل

متعددی تاثیرگذار در این توانمندی فرد در شکل دهی چنین ذهنیتی نسبت به افراد سایر اقوام نقش ایفا می نمایند (گاجک، ۲۰۰۹) اما در این پروژه تحقیقی فقط به تأثیر سه ویژگی یا فاکتور جنسیت، سواد و سن بر نگرش دگرپذیری قومی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی توجه گردیده است. سؤال مطروحه آن است که آیا جنسیت و سطح سواد و سن می توانند اثر گذار بر نوع نگرشی باشند که افراد یک قوم نسبت به دو قوم دیگر در ذهن خود می پروراند؟ جنسیت، سطح سواد و سن چگونه از نظر تئوریک و مباحث علمی می توانند بر نوع نگرش و مقولات ذهنی اثرگذار باشند؟ اینها سوالاتی هستند که سعی می گردد در این تحقیق به آنها پاسخ داده شود.

ب) اهمیت و ضرورت تحقیق

تکثرگرایی فرهنگی و نه مطلق گرایی و استیلای فرهنگی در یک جامعه چند فرهنگی می تواند شالوده مستحکم مدنیت و زندگی مسالمت آمیز با نشاط، پویا و خلاق را برقرار سازد (سایمیون، ۱۹۸۴). کثرت گرایی فرهنگی با معنای مدرنیته خود که طبق آن همه اقوام اعم از اکثریت یا اقلیت می پذیرند که همه افراد صرف نظر از تعلقات قومی، نژادی، مذهبی و اجتماعی از حقوق یکسانی برخوردارند، می تواند بنیان توسعه و تعالی را پی افکند و جامعه ای را در خور شأن انسان بنا سازد (تیلر، ۱۹۹۷؛ دی، ۲۰۰۰؛ پوتنام، ۲۰۰۰؛ هلی، ۲۰۰۲). بنابراین مطالعاتی از این نوع با هدف شناخت زمینه های وفاق و انسجام بین فرهنگی در جوامع چند فرهنگی اقدامی است لازم و ضروری از نظر افرادی که دارای دغدغه دموکراسی، توسعه و کرامت انسانی می باشند.

ج) اهداف تحقیق

۱- هدف کلی:

شناخت و تعیین سطح وفاق بین سه قوم ترکمن، سیستانی و محلی در ابعاد چهارگانه اقتصادی، فرهنگی و سیاسی.

۲- اهداف ویژه:

۱-۲. شناخت نقش جنسیت در شکل گیری نوع نگرش افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان؛

- ۲-۲. شناخت نقش سن در شکل‌گیری نوع نگرش افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان؛
- ۳-۲. شناخت نقش سطح سواد در شکل‌گیری نوع نگرش افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان.

د) فرضیه‌هایی تحقیق

- ۱- رابطه‌ای بین جنسیت و نوع نگرش افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان وجود دارد؛
- ۲- افزایش سن موجب افزایش نگرش مثبت افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان می‌گردد؛
- ۳- افزایش سطح سواد موجب افزایش نگرش مثبت افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان می‌گردد.

م) روش تحقیق

در این تحقیق از شیوه پیمایشی زمینه‌یاب مبتنی بر نگرش سنجی در تجزیه و تحلیل اطلاعات و آزمون فرضیه بهره گرفته می‌شود.

ن) جامعه آماری

جامعه آماری در این پروژه کل جمعیت ۱۶ سال و بالاتر، سه قوم ترکمن، سیستانی و محلی می‌باشد که ۶۰ درصد از جمعیت ۹۵ درصدی این سه قوم در استان گلستان را تشکیل می‌دهد.

و) حجم و شیوه نمونه‌گیری

در تعیین حجم نمونه از فرمول کاکران^۱ استفاده گردید. به منظور محاسبه دقیق حجم نمونه ابتدا ارزش p که همان همگرایی یا صفت مشترک جامعه آماری است، برای هر یک اقوام سه‌گانه طی یک آزمون اولیه^۲، محاسبه شده و در مجموع ۴۰۳ نفر به عنوان حجم نمونه برآورد

1- Cochran

2- Pilot- Test

گردید. از آنجایی که جمعیت اقوام سه گانه با توجه به محل سکونت در شهر و روستا از پراکندگی متفاوتی برخوردار است، این تفاوت در گزینش گروه نمونه لحاظ شده و از اینرو جهت دستیابی به یک نمونه واقعی و نیز امکان تعمیم نتیجه مطالعه به کل جامعه آماری از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده گردید، تا طیف وسیعی از افراد سه قوم در نمونه جای گیرند^۱.

ه) تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات

جمع‌آوری اطلاعات در این پروژه از طریق یک پرسشنامه، ۳۶ سؤالی محقق ساخته عملی گردید. آلفای کرانباخ محاسبه شده مربوط به انسجام درونی یا پایایی^۲ سوالات برابر ۸۶ درصد است که دلالت بر پایایی بالای سوالات مطروحه در این پرسشنامه می‌باشد.

ی) تکنیک‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این تحقیق پس از جمع‌آوری اطلاعات و طبقه‌بندی آنها، ابتدا جهت تعیین سطح فاصله بین قومی در ابعاد چهارگانه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی از جداول توزیع فراوانی و درصدی و برای آزمون فرضیه‌ها، با توجه به اسمی و رتبه‌ای بودن سطح اندازه‌گیری از «تکنیک آماری کای اسکوئر» (مانهایم، ۱۹۹۱) استفاده گردید.

گفتار دوم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

فرضیه ۱): رابطه‌ای بین جنسیت و نوع نگرش افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان وجود دارد

۱- شهرها و روستاها برای انتخاب نمونه از اقوام عبارت بودند از: ترکمن‌ها (آق‌قلا، بندر ترکمن، گنبدکاووس، کلاله، عطاآباد، بناور، داشلی‌برون و طاطار)، سیستانی‌ها (آزادشهر، خان‌به‌بین، کلاله، فاضل‌آباد، شیرنک، سعدآباد، زینب‌آباد، توران فارس) و محلی‌ها (گرگان، گنبدکاووس، مینودشت، علی‌آباد، کردکوی، نوده‌ملک، دلند، رامیان).

جدول ۱- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم ترکمن نسبت به دو قوم سیستانی و محلی بر حسب جنسیت.

ایجاد سطح نگرش قوم جنسیت	اقتصادی				اجتماعی				فرهنگی				سیاسی				
	کامل	متوسط	مفرد	جمع	کامل	متوسط	مفرد	جمع	کامل	متوسط	مفرد	جمع	کامل	متوسط	مفرد	جمع	
سیستانی	مرد	۷	۳۶	۵۷	۱۰۰	۱۱	۲۱	۶۸	۱۰۰	۷	۳۴	۵۹	۱۰۰	۳۱.۵	۱۰.۵	۶۷	۱۰۰
	زن	۱۷	۴۳	۴۰	۱۰۰	۲۷	۲۰	۵۳	۱۰۰	۲۵	۳۷.۵	۳۷.۵	۱۰۰	۱۷	۴۸	۳۵	۱۰۰
محلی	مرد	۵۹	۳۶	۵	۱۰۰	۶۹	۲۶	۵	۱۰۰	۵۹	۳۸	۳	۱۰۰	۶۲	۲۳	۱۵	۱۰۰
	زن	۷۰	۲۵	۵	۱۰۰	۷۵	۲۰	۵	۱۰۰	۵۲	۴۳	۵	۱۰۰	۳۸	۵۵	۷	۱۰۰

جدول ۲- مقادیر کای اسکور محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای جنسیت با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم ترکمن نسبت به دو قوم سیستانی و محلی

سیاسی	فرهنگی	اجتماعی	اقتصادی	ابعاد نگرش قوم	
				سیستانی	ترکمن (N=113)
۰/۱۱۵	۲/۲۸	۱/۰۴	۱/۵۲	سیستانی	
۰/۰۰۸	۰/۴	۰/۰۰۷	۰/۰۰۷	محلی	

میانگین پذیرش کامل در ابعاد چهارگانه در جدول (۱) برای مردان و زنان ترکمن نسبت به قوم سیستانی به ترتیب برابر با ۱۴/۲۵ و ۲۱/۵ درصد بدست می‌آید و همین ارقام در رابطه با قوم محلی ۶۲ و ۵۸ درصد است که خود بیانگر این واقعیت است که قوم محلی از پذیرش بیشتری در مقایسه با قوم سیستانی نزد قوم ترکمن برخوردار است. اما با توجه به کای اسکورهای محاسبه شده در جدول (۲) تفاوت نگرشی نسبت به دو قوم مذکور در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در بین مردان و زنان قوم ترکمن معنی‌دار نبوده و از اعتبار آماری برخوردار نیست. به عبارت دیگر فرضیه اول که نگرش دگرپذیری قومی را تحت تأثیر جنسیت قلمداد می‌نماید در رابطه با قوم ترکمن تأیید نمی‌گردد، بنابراین زنان و مردان قوم ترکمن نگرش مشابه‌ای را نسبت به دو قوم دیگر ابراز می‌دارند.

مطالعه تأثیر جنسیت، سن و تحصیلات بر نگرش اقوام.....

جدول ۳- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم سیستانی نسبت به دو قوم ترکمن و محلی بر حسب جنسیت.

قوم	جنسیت	ابعاد				اقتصادی				اجتماعی				میانگین پذیرش کامل (برمت)			
		کامل	متوسط	مفر	جمع	کامل	متوسط	مفر	جمع	کامل	متوسط	مفر	جمع				
ترکمن	مرد	۳۶	۳۹	۲۵	۱۰۰	۴۶	۴۲	۱۲	۱۰۰	۴۷	۷	۱۰۰	۲۴	۳۰	۴۶	۱۰۰	۳۸
	زن	۱۴	۵۰	۳۶	۱۰۰	۴۳	۴۳	۱۴	۱۰۰	۶۵	۲۸	۷	۱۰۰	۳۶	۲۸	۱۰۰	۳۹
محلی	مرد	۵۳	۴۴	۳	۱۰۰	۲۲	۴۶	۳۲	۱۰۰	۶۳	۳۷	۰	۱۰۰	۳۲	۵۱	۱۷	۴۲/۵۰
	زن	۱۴	۷۹	۷	۱۰۰	۷۲	۲۱	۷	۱۰۰	۷۲	۲۸	۰	۱۰۰	۳۶	۲۸	۱۰۰	۴۸/۵۰

جدول ۴- مقادیر کای اسکوتر محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای جنسیت با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم سیستانی نسبت به دو قوم ترکمن و محلی

قوم	ابعاد نگرش			سیاسی
	اقتصادی	اجتماعی	فرهنگی	
سیستانی	۰/۴۷	۰/۰۶۵	۰/۰۱	۰/۰۸
محلی (N=73)	۰/۳۳	۲/۵۵	۰	۰/۰۷

میانگین پذیرش کامل در ابعاد چهارگانه در جدول (۳) برای مردان و زنان سیستانی نسبت به قوم ترکمن به ترتیب ۳۸ و ۳۹ درصد و نسبت به قوم محلی به ترتیب ۴۲/۵ و ۴۸/۵ می باشد. با توجه به کای اسکوترهای محاسبه شده در جدول (۴) تفاوت نگرش بین مردان و زنان بسیار اندک بوده و از نظر آماری بین این تفاوت از اعتبار علمی برخوردار نیست. بنابراین فرضیه (۱) در رابطه با مردان و زنان قوم سیستانی صادق نبوده و هر دو جنس از نگرش مشابهی نسبت به دو قوم دیگر برخوردارند.

جدول ۵- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم محلی نسبت به دو قوم ترکمن و سیستانی بر حسب جنسیت

قوم	جنسیت	اقتصادی				اجتماعی				فرهنگی				سیاسی				
		کامل	متوسط	صفر	جمع	کامل	متوسط	صفر	جمع	کامل	متوسط	صفر	جمع	کامل	متوسط	صفر	جمع	
ترکمن	مرد	۲۸	۴۳	۲۹	۱۰۰	۳۰	۴۷	۲۳	۱۰۰	۳۵	۴۶	۱۹	۱۰۰	۳۵	۳۵	۳۰	۱۰۰	۳۲
	زن	۳۶	۶۹	۵	۱۰۰	۳۸	۶۰	۲	۱۰۰	۴۸	۴۵	۷	۱۰۰	۴۳	۴۳	۱۴	۱۰۰	۳۹
سیستانی	مرد	۱۴	۴۷	۳۹	۱۰۰	۵	۴۱	۵۴	۱۰۰	۷	۴۲	۵۱	۱۰۰	۲۶	۲۸	۴۶	۱۰۰	۱۳
	زن	۱۲	۶۹	۱۹	۱۰۰	۱۲	۵۰	۳۸	۱۰۰	۱۲	۵۵	۳۳	۱۰۰	۱۹	۴۰.۵	۴۰.۵	۱۰۰	۱۴

جدول ۶- مقادیر کای اسکور محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای جنسیت با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم محلی نسبت به دو قوم ترکمن و سیستانی

قوم	ابعاد نگرش			
	اقتصادی	اجتماعی	فرهنگی	سیاسی
محلّی (N=217)	۸/۳	۷/۴۶	۳/۰۴	۰/۱۹
سیستانی	۳/۷۹	۱/۸۶	۲/۱۷	۰/۱۳

میانگین پذیرش کامل در ابعاد چهار گانه مندرج در جدول (۵) برای مردان و زنان محلی نسبت به قوم ترکمن به ترتیب ۳۲ و ۳۹ درصد نسبت به قوم سیستانی ۱۳ و ۱۴ درصد می‌باشد. این تفاوت نگرش بین مردان و زنان با توجه به کای اسکورهای محاسبه شده در جدول (۶) به استثنای ابعاد اقتصادی و اجتماعی نسبت به قوم ترکمن در سایر موارد در حدی نیست که از اعتبار آماری برخوردار باشد. بنابراین فرضیه (۱) پیرامون رابطه نگرش دگرپذیری قومی و جنسیت به استثنای ابعاد اقتصادی و اجتماعی نسبت به قوم ترکمن در سایر موارد فاقد اعتبار است.

در مجموع با توجه به اطلاعات آماری مندرج در جداول بالا مرتبط با جنسیت می‌توان پذیرفت که فرضیه اول در این تحقیق که نگرش افراد را تابعی از جنسیت معرفی می‌نماید از اعتبار آماری برخوردار نیست.

فرضیه (۲): افزایش سن موجب افزایش نگرش مثبت افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان می‌گردد

مطالعه تأثیر جنسیت، سن و تحصیلات بر نگرش اقوام.....

جدول ۷- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم ترکمن نسبت به دو قوم سیستانی و محلی بر حسب سن

میانگین پذیرش کامل (درصد)	سیاسی				فرهنگی				اجتماعی				اقتصادی				ابعاد سطح پذیرش قوم سن
	جمع	مفر	متوسط	کامل	جمع	مفر	متوسط	کامل	جمع	مفر	متوسط	کامل	جمع	مفر	متوسط	کامل	
	۲۱/۵۰	۱۰۰	۵۱	۱۶	۲۲	۱۰۰	۴۴	۳۹	۱۷	۱۰۰	۵۶	۲۱	۲۲	۱۰۰	۴۳	۴۴	
۴/۲۵	۱۰۰	۷۵	۸	۱۷	۱۰۰	۸۲	۱۷	۰	۱۰۰	۸۲	۱۷	۰	۱۰۰	۷۵	۲۵	۰	۲۶-۳۵ سال
۸	۱۰۰	۶۴	۲۷	۹	۱۰۰	۵۹	۲۲	۹	۱۰۰	۷۷	۱۸	۵	۱۰۰	۶۸	۲۲	۹	بالا تر از ۳۵ سال
۶۳/۵۰	۱۰۰	۶	۳۷	۵۷	۱۰۰	۳	۴۳	۵۴	۱۰۰	۵	۱۶	۷۹	۱۰۰	۳	۲۳	۶۴	۱۶-۲۵ سال
۲۷	۱۰۰	۴۲	۲۳	۲۵	۱۰۰	۱۷	۵۰	۲۲	۱۰۰	۱۶	۶۸	۱۷	۱۰۰	۲۵	۴۲	۲۳	۲۶-۳۵ سال
۶۹/۵۰	۱۰۰	۱۸	۲۷	۵۵	۱۰۰	۰	۲۳	۷۷	۱۰۰	۰	۱۷	۷۳	۱۰۰	۴	۱۳	۷۳	بالا تر از ۳۵ سال

جدول ۸- مقادیر کای اسکوئر محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای سن با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم ترکمن نسبت به دو قوم سیستانی و محلی

سیاسی	فرهنگی	اجتماعی	اقتصادی	ابعاد نگرش	
				سیستانی	قوم ترکمن (N=113)
۱۲/۱۲	۶/۲۲	۱۰/۶	۷/۲۱	سیستانی	
۱۲/۱	۸/۲۸	۲۹/۳	۸/۸۹	محلی	

میانگین پذیرش کامل در ابعاد چهارگانه مندرج در جدول (۷) با توجه به گروه‌های سنی تعریف شده، برای قوم ترکمن نسبت به قوم سیستانی به ترتیب ۲۱/۵، ۴/۲۵ و ۸ درصد و نسبت به قوم محلی ۶۳/۵، ۲۷ و ۶۹/۵ درصد می‌باشد. که حاکی از وجود تفاوت در نگرش افراد گروه‌های سنی مختلف قوم ترکمن نسبت به دو قوم سیستانی و محلی از یکسو و نیز وجود تفاوت بین میزان پذیرش در بین هر یک از گروه‌های سنی به ویژه گروه سنی ۲۶-۳۵ سال با دو گروه دیگر نسبت به هر قوم از دیگر سو دارد. کای اسکوئرهای محاسبه شده در جدول (۸) بیانگر این واقعیت است که نگرش دگرپذیری قوم ترکمن در سه گروه سنی نسبت به قوم

سیستانی بجز در بعد سیاسی و سایر ابعاد از تفاوت معنی داری برخوردار نیست این امر نسبت به قوم محلی در رابطه اجتماعی و سیاسی تاثیر و در ابعاد اقتصادی و فرهنگی رد می‌شود. بنابراین فرضیه (۲) که بیان می‌دارد، بین سن و نگرش دگرپذیری قومی رابطه وجود دارد، در خصوص قوم ترکمن بجز بعد سیاسی و اجتماعی (صرفاً با قوم محلی) در سایر ابعاد و نسبت به هر دو قوم رابطه معناداری وجود ندارد.

جدول ۹- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم سیستانی نسبت به دو قوم ترکمن و محلی بر حسب سن.

گروه سنی	اقتصادی				اجتماعی				فرهنگی				سیاسی				میانگین نگرش کامل (میانگین)
	کامل	متوسط	مدر	بسیار	کامل	متوسط	مدر	بسیار	کامل	متوسط	مدر	بسیار	کامل	متوسط	مدر	بسیار	
۲۵-۱۶ سال	۲۰	۵۴	۲۶	۱۰۰	۴۶	۴۶	۸	۱۰۰	۴۶	۴۶	۵	۱۰۰	۲۳	۲۶	۵۱	۱۰۰	۳۳/۷۵
۳۵-۲۶ سال	۴۱	۳۶	۲۳	۱۰۰	۴۱	۳۶	۲۳	۱۰۰	۵۰	۴۱	۹	۱۰۰	۳۲	۴۵	۲۲	۱۰۰	۴۱
بالتر از ۳۵ سال	۵۰	۸	۴۲	۱۰۰	۵۰	۴۲	۸	۱۰۰	۵۸	۳۴	۸	۱۰۰	۲۵	۲۵	۵۰	۱۰۰	۴۵/۷۵
۲۵-۱۶ سال	۵۴	۴۳	۳	۱۰۰	۵	۴۹	۴۶	۱۰۰	۶۲	۳۸	۰	۱۰۰	۶۴	۳۶	۰	۱۰۰	۴۶/۲۵
۳۵-۲۶ سال	۱۸	۷۳	۹	۱۰۰	۵۹	۳۲	۹	۱۰۰	۷۳	۲۷	۰	۱۰۰	۲۳	۶۴	۱۳	۱۰۰	۴۳/۲۵
بالتر از ۳۵ سال	۶۷	۳۳	۰	۱۰۰	۶۷	۳۳	۰	۱۰۰	۵۸	۴۲	۰	۱۰۰	۴۲	۵۸	۰	۱۰۰	۵۸/۵۰

جدول ۱۰- مقادیر کای اسکوئر محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای سن با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم سیستانی نسبت به دو قوم ترکمن و محلی

سیاسی	فرهنگی	اجتماعی	اقتصادی	ابعاد نگرش	
				قوم	سیستانی (N=73)
۶/۵	۱/۳۲	۲/۸۷	۲۱	ترکمن	
۱۱/۹	۱/۰۴	۶۶/۲	۱۴/۱۳	محلی	

میانگین پذیرش کامل در ابعاد چهارگانه مندرج در جدول (۹) با توجه به گروه‌های سنی تعریف شده، برای قوم سیستانی نسبت به قوم ترکمن به ترتیب ۳۳/۷۵، ۴۱ و ۴۵/۷۵ درصد و نسبت به قوم محلی ۴۶/۲۵، ۴۳/۲۵ و ۵۸/۵ درصد می‌باشد. داده‌های توصیفی حاکی از آنست که با افزایش سن دگرپذیری قومی، در قوم سیستانی نسبت به هر دو قوم افزایش دارد. که البته مقادیر مربوط به کای اسکوترهای محاسبه شده در جدول (۱۰) بیانگر این واقعیت است که نگرش دگرپذیری قوم سیستانی در سه گروه سنی نسبت به قوم ترکمن در ابعاد چهارگانه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بجز بعد اقتصادی از دیگر ابعاد از تفاوت معنی‌داری برخوردار نیست. این امر نسبت به قوم محلی بجز در بعد فرهنگی در دیگر ابعاد از تفاوت معنی‌داری برخوردار است. بنابراین فرضیه (۲) که بیان می‌دارد که بین سن و نگرش دگرپذیری قومی رابطه وجود دارد، برای قوم سیستانی نسبت به قوم ترکمن فقط در بعد اقتصادی و نسبت به قوم محلی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تایید می‌شود.

جدول ۱۱- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم محلی نسبت به دو قوم ترکمن و سیستانی بر حسب سن

قوم	ایجاد سختی سن	اقتصادی				اجتماعی				فرهنگی				سیاسی			
		کامل	متوسط	مقرر	حمت	کامل	متوسط	مقرر	حمت	کامل	متوسط	مقرر	حمت	کامل	متوسط	مقرر	حمت
		۲۸	۲۲	۴۰	۱۰۰	۲۹	۴۱	۳۰	۱۰۰	۳۳	۴۰	۲۷	۱۰۰	۲۹	۲۲	۲۹	۱۰۰
ترکمن	-۲۵ ۱۶ سال	۲۸	۲۲	۴۰	۱۰۰	۲۹	۳۰	۴۱	۱۰۰	۳۳	۴۰	۲۷	۱۰۰	۲۹	۲۲	۲۹	۱۰۰
	-۳۵ ۲۶ سال	۲۸	۱۰	۶۰	۱۰۰	۳۶	۴	۶۰	۱۰۰	۴۳	۵۵	۲	۱۰۰	۲۸	۴۸	۱۴	۱۰۰
	بالا تیر از ۳۵ سال	۲۷	۵۰	۲۲	۱۰۰	۲۹	۴۴	۲۷	۱۰۰	۳۵	۲۸	۲۷	۱۰۰	۲۹	۲۷	۴۴	۱۰۰
سیستانی	-۲۵ ۱۶ سال	۹	۵۴	۳۷	۱۰۰	۹	۳۲	۵۲	۱۰۰	۹	۴۲	۴۹	۱۰۰	۲۷	۲۴	۴۹	۱۰۰
	-۳۵ ۲۶ سال	۱۶	۴۹	۳۵	۱۰۰	۴	۴۵	۵۱	۱۰۰	۶	۴۵	۴۹	۱۰۰	۲۰	۴۰	۴۰	۱۰۰
	بالا تیر از ۳۵ سال	۱۵	۵۲	۳۳	۱۰۰	۶	۴۳	۵۲	۱۰۰	۱۲	۴۶	۴۲	۱۰۰	۲۷	۲۵	۴۸	۱۰۰

جدول ۱۲- مقادیر کای اسکوتر محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای سن با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم محلی نسبت به دو قوم ترکمن و سیستانی

سیاسی	فرهنگی	اجتماعی	اقتصادی	ابعاد نگرش	
				قوم محلی (N=217)	ترکمن سیستانی
۱۹/۹	۸۸/۹	۶۷/۱	۳۰/۹	ترکمن	
۵/۵	۴۴	۲/۶	۲/۸۴	سیستانی	

میانگین پذیرش کامل در ابعاد چهارگانه مندرج در جدول (۱۱) با توجه به گروه‌های سنی تعریف شده، برای قوم محلی نسبت به قوم ترکمن به ترتیب ۳۲/۲۵، ۳۸/۷۵ و ۳۰ درصد و نسبت به قوم سیستانی ۱۱/۵، ۲۷ و ۱۵ درصد می‌باشد. کای اسکوتر محاسبه شده در جدول (۱۲) بیانگر این واقعیت است که نگرش دگرپذیری قوم محلی در سه گروه سنی نسبت به قوم ترکمن در تمام ابعاد چهارگانه از تفاوت معنی‌داری برخوردار نیست. بنابراین فرضیه دوم که بیان می‌دارد بین سن و نگرش دگرپذیری قومی رابطه وجود دارد درباره قوم محلی نسبت به قوم ترکمن تایید می‌گردد، ولی نسبت به قوم سیستانی بجز در بعد فرهنگی و سایر ابعاد تایید نمی‌گردد.

در مجموع، با توجه به اطلاعات مندرج در جداول مربوط به رابطه بین سن و میزان نگرش دگرپذیری، می‌توان بیان نمود که این رابطه در بین افراد قوم محلی بیشترین و در بین افراد قوم ترکمن از کمترین میزان برخوردار است.

فرضیه ۳): افزایش سطح سواد موجب افزایش نگرش مثبت افراد یک قوم نسبت به اقوام دیگر در استان گلستان می‌گردد.

مطالعه تأثیر جنسیت، سن و تحصیلات بر نگرش اقوام.....

جدول ۱۳- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم ترکمن نسبت به دو قوم سیستانی و محلی بر حسب سطح تحصیلات

میانگین پذیرش نظر (کامل برصد)	سیاسی				فرهنگی				اجتماعی				اقتصادی				ابعاد	
	جمع	معدل	متوسط	کامل	جمع	معدل	متوسط	کامل	جمع	معدل	متوسط	کامل	جمع	معدل	متوسط	کامل	سطح پذیرش	قوم سطح تحصیلات
۱۸/۲۵	۱۰۰	۵۵	۲۷	۱۸	۱۰۰	۳۷	۴۵	۱۸	۱۰۰	۵۵	۱۸	۲۷	۱۰۰	۴۵	۴۵	۱۰	پایین	سیستانی
۲۰/۷۵	۱۰۰	۴۹	۱۵	۳۶	۱۰۰	۵۹	۲۵	۱۶	۱۰۰	۶۴	۱۸	۱۸	۱۰۰	۵۲	۳۵	۱۳	متوسط	
۱۰/۲۵	۱۰۰	۶۷	۱۹	۱۴	۱۰۰	۴۵	۴۷	۸	۱۰۰	۶۴	۲۴	۱۲	۱۰۰	۵۰	۴۳	۷	بالا	
۴۷/۷۵	۱۰۰	۱۹	۵۴	۲۷	۱۰۰	+	۳۷	۷۳	۱۰۰	+	۵۴	۴۶	۱۰۰	+	۵۵	۴۵	پایین	محلّی
۶۸/۵۰	۱۰۰	۱۴	۲۵	۶۱	۱۰۰	۵	۳۰	۶۵	۱۰۰	۴	۲۱	۷۵	۱۰۰	۴	۳۳	۷۳	متوسط	
۴۷/۷۵	۱۰۰	۱۰	۴۳	۴۷	۱۰۰	۳	۵۷	۴۰	۱۰۰	۵	۴۳	۵۲	۱۰۰	۱۰	۲۸	۵۲	بالا	

جدول ۱۴- مقادیر کای اسکور محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای سطح تحصیلات با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم ترکمن نسبت به دو قوم سیستانی و محلی

سیاسی	فرهنگی	اجتماعی	اقتصادی	ابعاد نگرش	
				سیستانی	محلّی
۷/۸۲	۹/۵	۱/۹۶	۱/۷	سیستانی	ترکمن (N=113)
۸/۵۹	۸	۸	۷/۳۶	محلّی	

میانگین پذیرش کامل در ابعاد چهارگانه در جدول (۱۳) برای سه سطح تحصیلات افراد قوم ترکمن نسبت به قوم سیستانی به ترتیب ۱۸/۲۵، ۲۰/۷۵، ۱۰/۲۵ درصد و نسبت به قوم محلی به ترتیب ۴۷/۷۵، ۶۸/۵، ۴۷/۷۵ می باشد، که با توجه به کای اسکور محاسبه شده در جدول (۱۴) تفاوت نگرش بین سطوح مختلف تحصیلات از نظر آماری از اعتبار برخوردار نیست. بنابراین فرضیه (۳) که نگرش دگرپذیری افراد را تابعی از سطح تحصیلات آنان می داند در

رابطه با سطوح مختلف تحصیلی قوم ترکمن بجز در بعد فرهنگی نسبت به قوم سیستانی در سایر موارد صادق نبوده و هر سه سطح از نگرش مشابه‌های نسبت به دو قوم دیگر برخوردارند.

جدول ۱۵- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم سیستانی نسبت به دو قوم ترکمن و محلی بر حسب سطح تحصیلات

سطح تحصیلات	اقتصادی				اجتماعی				فرهنگی				سیاسی					
	کامل	متوسط	عقبر	جمع	کامل	متوسط	عقبر	جمع	کامل	متوسط	عقبر	جمع	کامل	متوسط	عقبر	جمع		
۱	پایین	۴۴	۴۴	۱۲	۱۰۰	۲۱	۲۸	۳۱	۱۰۰	۵۶	۳۸	۶	۱۰۰	۲۵	۱۳	۶۲	۱۰۰	۳۹
	متوسط	۱۵	۵۵	۳۰	۱۰۰	۳۳	۵۱	۱۶	۱۰۰	۴۸	۴۴	۸	۱۰۰	۱۸	۳۰	۵۲	۱۰۰	۳۳
	بالا	۴۰	۲۷	۲۳	۱۰۰	۶۲	۳۷	۰	۱۰۰	۴۶	۴۶	۸	۱۰۰	۲۳	۴۲	۲۴	۱۰۰	۴۵/۵۰
۲	پایین	۳۸	۵۶	۶	۱۰۰	۵۰	۴۳	۷	۱۰۰	۵۰	۵۰	۰	۱۰۰	۵۰	۴۳	۷	۱۰۰	۴۷
	متوسط	۴۰	۵۲	۸	۱۰۰	۷۴	۲۲	۴	۱۰۰	۷۰	۳۰	۰	۱۰۰	۵۵	۴۱	۴	۱۰۰	۵۹/۷۵
	بالا	۵۳	۴۷	۰	۱۰۰	۶۶	۳۴	۰	۱۰۰	۶۶	۳۴	۰	۱۰۰	۴۰	۵۷	۳	۱۰۰	۵۶/۳۵

جدول ۱۶- مقادیر کای اسکور محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای سطح تحصیلات با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم سیستانی نسبت به دو قوم ترکمن و محلی

سیاسی	فرهنگی	اجتماعی	اقتصادی	ابعاد نگرش	
				قوم سیستانی (N=73)	ترکمن محلی
۱۲/۹۳	۰/۴۵	۳/۱۵	۳/۱۵	ترکمن	
۲/۰۲	۱/۸۵	۶/۷۴	۱۲/۸	محلی	

میانگین پذیرش کامل در ابعاد چهارگانه در جدول (۱۵) برای سه سطح تحصیلی افراد قوم سیستانی نسبت به قوم ترکمن به ترتیب ۳۹، ۳۳ و ۴۵/۵ درصد و نسبت به قوم محلی به ترتیب ۴۷، ۵۹/۷۵ و ۵۶/۳۵ درصد می‌باشد. مقادیر آزمون کای اسکور مندرج در جدول (۱۶) دلالت بر آن دارد که تفاوت نگرشی گروه نمونه قوم سیستانی نسبت به دو قوم دیگر در ابعاد چهارگانه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی با توجه به متغیر سطح تحصیلات از اعتبار معنی‌دار

مطالعه تأثیر جنسیت، سن و تحصیلات بر نگرش اقوام.....

بودن آماری برخوردار نیست. بنابراین می‌توان بیان نمود که بین سطح تحصیلات افراد قوم سیستانی با نگرش دگرپذیری قومی آنها بجز در بعد سیاسی نسبت هر قوم ترکمن و در بعد اقتصادی نسبت به قوم محلی در سایر موارد رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۱۷- توزیع درصدی نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم محلی نسبت به دو قوم ترکمن و سیستانی بر حسب سطح تحصیلات

ابعاد نگرش قوم تحصیلات	اقتصادی				اجتماعی				فرهنگی				سیاسی				
	کامل	متوسط	مقار	جمع	کامل	متوسط	مقار	جمع	کامل	متوسط	مقار	جمع	کامل	متوسط	مقار	جمع	
ترکمن	پایین	۴۰	۶۰	۰	۱۰۰	۴۳	۲۵	۲۲	۱۰۰	۵۶	۲۲	۲۲	۱۰۰	۳۹	۳۶	۳۵	۴۴/۵۰
	متوسط	۳۵	۵۶	۱۹	۱۰۰	۳۰	۴۶	۲۴	۱۰۰	۳۶	۴۴	۲۰	۱۰۰	۳۲	۴۱	۲۷	۳۰/۷۵
	بالا	۲۸	۳۸	۳۴	۱۰۰	۳۱	۵۵	۱۴	۱۰۰	۲۴	۵۲	۱۴	۱۰۰	۳۹	۳۶	۳۵	۲۳
سیستانی	پایین	۱۷	۴۴	۳۹	۱۰۰	۹	۳۵	۵۶	۱۰۰	۱۷	۴۰	۴۳	۱۰۰	۳۵	۲۱	۴۴	۱۹/۵۰
	متوسط	۱۱	۵۹	۲۹	۱۰۰	۶	۴۴	۵۰	۱۰۰	۸	۴۹	۴۳	۱۰۰	۱۷	۲۸	۵۵	۱۰/۵۰
	بالا	۱۴	۴۷	۳۹	۱۰۰	۵	۴۲	۵۳	۱۰۰	۷	۴۱	۵۲	۱۰۰	۲۸	۲۴	۲۸	۱۳/۵۰

جدول ۱۸- مقادیر کای اسکوتر محاسبه شده، در خصوص بررسی رابطه بین متغیرهای سطح تحصیلات با نگرش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قوم محلی نسبت به دو قوم ترکمن و سیستانی

ابعاد نگرش قوم	اقتصادی	اجتماعی	فرهنگی	سیاسی	قوم	
					محلّی (N=217)	ترکمن سیستانی
	۹	۸/۴۳	۹/۸۶	۲/۹۸	محلّی	
	۳/۵۸	۱/۷۹	۶/۷۸	۷/۶۴	سیستانی	

میانگین پذیرش کامل قوم ترکمن در ابعاد چهار گانه توسط قوم محلی در سطوح مختلف تحصیلی به ترتیب مساوی ۴۴/۵، ۳۰/۷۵، ۳۳ درصد و نسبت به قوم سیستانی به ترتیب برابر ۱۹/۵، ۱۰/۵، ۱۳/۵ درصد است. این ارقام بیانگر این واقعیت است که قوم محلی قوم ترکمن را بیشتر پذیرا است تا قوم سیستانی. اما طبق کای اسکوترهای محاسبه شده در جدول (۱۸) افزایش سطح تحصیلات تفاوت معنی‌داری در نگرش دگری‌پذیری قوم محلی نسبت به دو قوم

دیگر ایجاد نمی‌کند بجز در بعد فرهنگی برای قوم ترکمن نسبت به قوم سیستانی، بعد سیاسی و اقتصادی برای قوم سیستانی به ترتیب نسبت به قوم ترکمن و محلی و در بعد فرهنگی بای قوم محلی نسبت به قوم ترکمن.

بطور کلی با توجه به اطلاعات مندرج در جداول مرتبط با سطح تحصیلات می‌توان عنوان نمود، فرضیه سوم در این تحقیق که توزیع نگرش افراد را نسبت به دیگران تابعی از سطح تحصیلات معرفی می‌نماید مورد تایید قرار نمی‌گیرد.

نتیجه‌گیری

هدف از انجام این تحقیق بررسی میزان وفاق و همبستگی میان سه گروه قومی ترکمن، سیستانی و فارس در استان گلستان بود و هدف فرعی مطالعه تاثیر جنسیت، سن و تحصیلات بر نوع نگرش (دگرپذیری) افراد هر قوم نسبت به افراد اقوام دیگر. اطلاعات موردنیاز از طریق یک پرسشنامه محقق ساخته که توسط افراد گروه نمونه هر یک از اقوام تکمیل شده بود بدست آمد. با توجه به اینکه متغیرها عمدتاً برحسب مقیاس اسمی و رتبه‌ای اندازه‌گیری شده بودند از تکنیک کای اسکوئر برای بررسی رابطه بین متغیرها و آزمون فرضیه‌ها بهره گرفته شد. نتایج حاصله بشرح ذیل هستند: (قوم فارس در مقایسه با سیستانی‌ها از پذیرش بسیار بالاتری توسط افراد قوم ترکمن در ابعاد چهارگانه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی برخوردار است؛ قوم فارس گرایش بیشتری به قوم ترکمن در مقایسه با قوم سیستانی از خود نشان می‌دهد؛ قوم سیستانی گرایش بیشتری به قوم فارس در مقایسه با قوم ترکمن از خود نشان می‌دهد؛ تفاوت جنسیتی بر نوع نگرش افراد یک قوم نسبت به افراد اقوام دیگر از اعتبار آماری برخوردار نیست؛ گروه سنی میان سال (۲۶-۳۵) ترکمن کمترین پذیرش قومی را نسبت به دو قوم سیستانی و فارس در مقایسه با گروه سنی جوان سال و بزرگسال از خود نشان می‌دهد، اما این تفاوت از اعتبار آماری برخوردار نیست؛ ۶) گروه سنی بزرگسالان (۳۶ سال و بالاتر) افراد قوم سیستانی بیشترین پذیرش دو قوم دیگر را در مقایسه با دو گروه سنی پایین‌تر از خود نشان می‌دهد هرچند که این تفاوت دارای اعتبار آماری نیست؛ ۷) کمترین پذیرش قومی در بین سه گروه سنی قوم فارس متعلق به گروه سنی بزرگسالان (۳۶ سال و بالاتر) است. به نظر می‌رسد که با افزایش سن نگرش دگرپذیری در بین افراد قوم فارس کاهش می‌یابد؛ ۸) افزایش میزان تحصیلات در بین افراد دو قوم ترکمن و فارس موجب کاهش نگرش دگرپذیری می‌گردد. در

حالیکه در بین افراد قوم سیستانی خلاف آن صادق است یعنی با افزایش میزان تحصیلات در بین افراد قوم سیستانی نگرش دگرپذیری نیز افزایش می‌یابد.

فهرست منابع

- Almond, G. (1956). "Comparative Political Systems", **the Journal of Politics**, Vol. 18: 391-409.
- Day, R. (2000). **Multiculturalism and the History of Canadian Diversity**. Toronto: University of Toronto Press.
- Deutsch, Karl W. (1966). **Nationalism and Social Communication**. Cambridge: MIT. Press.
- Gajek, E. (2009). "Gender and Age in Media Education" **Acta Didactica Napocencia**, Vol. 2, No. 2:19-27.
- Helly, D. (2002). "Cultural Pluralism: An Overview of the Debate since 1960's", **The Global Review of Ethno Politics**, Vol. 2. No. 1:75:96.
- Macridis, Roy C. and Brown, Bernard E. (1961). **Comparative: Notes and Readings**. Homewood, Illinois: the Dorsey Press.
- Manheim, Jarol and Rich, Richard (1991). **Empirical Political Analysis**. New York. Longman.
- Michael, H. and Heald, Robin M. (1984). **Sociology: Themes and Perspectives**. United Kingdom: Blackwell.
- Parsons, T. and Shills, E. (1951). **Towards a General Theory of Action**. Cambridge: Harvard University Press.
- Putnam, R. (2000). **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community**. New York: Simon and Schuster.
- Shiffman, L. and Kanuk, L. (2007). **Consumer Behavior**. New Jersey: Prentice Hall.

